

Мирослав Лукетић

ИЗБОРИ У БУДВАНСКОЈ ОПШТИНИ 1936. ГОДИНЕ

На подручју данашње општине Будва, између два рата постојале су три општине. Будванска општина је, поред града Будве, обухватала и племена Маине, Поборе и Брајиће. Под Аустро-Угарском Паштровићи су имали једну општину са сједиштем у Светом Стефану, али послје ослобођења, тј. у јануару 1919. године, подијелили су се у двије општине: светостефанску и петровачку.

У вријеме избора 1936. године будванска и светостефанска општина припадале су бококторском срезу, а петровачка општина барском срезу. Све три општине имале су статус сеосних општина са мање од три хиљаде становника и по тој основи у њима су и спроведени избори, тј. бирано је по осамдесет одборника.

За овај рад користили смо архивску грађу општине Будва из 1936/37. године, која се чува у Историјском архиву Будве. Грађа општине Св. Стефан је уништена. Архива петровачке општине из предратног периода дјелимично је сачувана, али се налази упакована у Архиву Црне Горе на Цетињу и већ неколико година не може се користити, јер се зграда адаптира.

Извјесну надокнаду за недостатак архивске грађе чине написи у штампи. За подручје Будве најглавније информације садржи недјељни лист „Глас Боке“, демократске и ванстраначке оријентације који је излазио у Котору, а уређивао га је у то вријеме Будванин Анте Словинић. Његовом заслугом у листу су редовно објављиване новости и прилози из овога краја, тако да је „Глас Боке“ у неку руку хроничар и Будве. Користили смо и сјећања појединих личности која се у виду мемоарске грађе чувају у Архиву Будве. О овој тематици до сада није писано.

Подручје ових трију општина било је неразвијено и стање у њима у том погледу мање-више уједначено. Владала је немаштина, незапосленост,

већина становништва живјела је на ивици егзистенције. Спас се тражио у економској емиграцији, тако да су многи одлазили „трбухом за крухом“ у Аустралију и Америку. Извјесне наде су полагане у развој туризма, и на том плану су постигнути одређени резултати, који су допринијели побољшању стања у приобалном појасу, посебно у Будви и Петровцу. Све то, ипак, није могло битније утицати на побољшање тешког положаја становништва и на све веће друштвено раслојавање, повећање класних разлика и појачани антагонизам на релацији село–град.

Анализу економског стања у будванској општини налазимо у извјештају предсједника општине Марка Анзуловића, који је упућен среском начелнику у Котору на његов захтјев. Подаци се односе на 1936. и 1937. годину. Наводи се да је жетва пшенице и кукуруза боља од лањске за 75%, али да је подбацио род маслина и грожђа, а то су најважнији извори за живот сељака. Од укупно 2012 становника сиротињу чини 319 лица и то су изнемогли, неспособни за рад, старци и незбринута дјеца, удове и др. У општини не постоји институција за збрињавање и помагање сиротиње, а општина није у стању да подмирује и своје потребе и зато се тражи од Начелства да додијели помоћ, како не би у току зиме народ скапавао од глади. За то је потребно обезбиједити 6000 килограма кукуруза мјесечно. У Будви је у то вријеме евидентирано незапослених: 12 квалификованих радника са 50 чланова породице; земљорадника који се не могу издржавати од земље, већ живе као надничари 150, а заједно са породицама има их 450; укупан број незапослених са члановима породица је 500. Незапослени немају шансе да добију неки посао, ни преко берзе ни преко неке друге установе.

Резимирајући економско стање пољопривредника на овом подручју, изнесе се сљедећи подаци:

- од укупно 495 домова са 2012 душа опскрбљених до 1. јануара 1937. године има 31 дом са 199 лица;
- опскрбљених до марта 1937. године има 32 дома са 128 лица;
- неопскрбљених, тј. оних који немају шта да једу, има 432 дома са 1715 лица.

Овај извјештај је поднесен 20. 10. 1936. године, мјесец дана уочи заказаних избора.¹

О стању у општинској управи говоре подаци из акта бр. 1951 од 11. 08. 1936. године, који је предсједник општине упутио Окружном уреду за осигурање радника Дубровник. Пошто општина није имала средстава да плати осигурање за своје раднике, а њих је било свега неколико, Уред је запријетио пљенидбом општинских ствари. „Узмите на знање да и са овим што Општина има не може да удовољи најпречим потребама, јер кад се држе сједнице Одбора, регрутације и слично, мора се позајмљивати код приватника столови и столице и др. Ако се што данас од пописаног и заплијењеног одузме узмите на знање, да ова Општина долази у немогућности функционисања и престаје обављати службене дужности“ – каже се, између осталог, у овом акту.²

1 ИАБ–18/36.

2 Исто.

У Будви, Петровцу и Св. Стефану постојао је један слој имућнијих и обезбијеђених људи, махом трговаца, који је био тјесно повезан са мањим бројем добростојећих земљорадника. Њих није било много, али су били утицајни и активни у заштити својих класних интереса и свјесно су се ангажовали на линији подршке владајућој странци. Уз разна обећања да ће држава, ако побиједе радикали, ријешити тешке економске проблеме сиромашног дијела становништва, успијевали су привући на своју страну већину гласача. По тој основи на изборима 1933. године била је истакнута само једна листа, и то ЈНС.

Тих година у Будви је раднички покрет тек добијао прве организационе форме. Прва синдикална организација формирана је 1935. године и прерасла је у подружницу мјешовитих радника и окупљала је од 20 до 60 чланова. Партијска организација формирана је тек 1937. године. Иницијатор њеног оснивања и први секретар био је Иво Миковић, кројачки радник, родом из села Челобрда (Св. Стефан), који је на Цетињу гдје је учио занат примљен у Партију. У Будви је основао кројачку радњу „Напредак“, у којој је радило неколико комуниста и скојеваца. „Напредак“ је био стјечиште свих напредних људи, нарочито омладине. У њему су се љети окупљали и студенти комунисти који су долазили у Будву на љетовање. Користећи легалне форме рада, комунисти су имали велики утицај на спортски клуб „Могрен“, који је био организатор не само спортских него и других приредби у граду. Међутим, те позитивне промјене које су услједиле у самој Будви нијесу биле праћене радом партије на сеоском подручју у Маинама, Поборима и Брајићима. Тамо нпр. није било ни једног члана Партије све до почетка рата, мада је било симпатизера, нарочито међу омладином.

У вријеме изборне кампање 1936. године, у Будви није постојала организована опозиција која је била у стању да се супротстави радикалима и да истакне опозициону листу. Било је присталица демократа и Хрватске сељачке странке, али је њихов број био недовољан да би могли истаћи своју листу.

Без обзира на тешко економско стање већине становништва овога краја, на оштре социјалне и класне супротности, потврдила се марксистичка теза да без партије и њене улоге радничка класа и сиромашни сељаци не могу остварити своја права, не могу се успјешно супротставити експлоатацији и борити се против буржоазије и владајуће класе.

Поред оштрих класних супротности и испољене неорганизованости опозиционих снага и напредног покрета у Будви је приликом избора дошло до подијељености и на племенској основи. Општинско руководство је сходно Упутству и закону у одређеном року предузело све неопходне мјере за одржавање избора који је требало да се одрже 22. новембра 1936. године. У складу са изборним поступком објављени су огласи и упућени захтјеви да сви сеоски одбори изаберу своје представнике и до утврђеног рона доставе листе кандидата.

Као носиоци листа за радикалну страну, која је једина била и заступљена, јавили су се Крсто Ивановић и Мило Марковић, обојица из

Маина, иначе добростојећи појединци. Град није истакао своје кандидате са листом. Пошто су сагласност на предложене листе морали дати представници свих сеоских подручја (Маина, Побора и Брајића), приликом утврђивања кандидата дошло је до племенске подвојености и није се могла постићи сагласност. Из тих формалних разлога није извршена регистрација листа код Среског суда у Будви и зато избори 22. новембра нијесу ни одржани. Брајићи и Побори нијесу дали пристанак на истакнуте кандидате—носиоце листа, односно приговорили су на поступак кандидовања. Пошто у заказано вријеме избори у Будви нијесу одржани, Среско начелсто из Котора телеграфски је наредило да се 21. фебруара 1937. године изврше нови редовни избори.³ Као и у претходном, неуспјелом поступку, бирало се 18 одборника и толико замјеника. Кандидат је морао бити припадник општине са правом гласа и навршених 25 година. Одређено је једно гласачко мјесто у канцеларији Општине. Гласало се од 7 до 18 часова јавно и лично. Под пријетњом казне нико није смио доћи са оружјем, а забрањивало се дочење алкохола дан прије избора, на дан избора и сјутрадан.

У складу са овом наредбом почела је нова предизборна кампања. У међувремену, у децембру 1936. године, предсједник општине Марко Анзуловић поднио је оставку, али му она није уважена, већ је ту функцију вршио све до маја 1937. године. У Историјском архиву Будве чувају се листе истакнутих кандидата за нове изборе из краја јануара 1937. године.⁴

Упркос поновљеном поступку, избори ни овога пута нијесу спроведени, јер се нијесу могле усагласити листе и добити потврда суда. Овога пута град је истакао своје кандидате и међу њима је био представник ХСС и Демократске странке.

Апели преко штампе да се превазиђу подјеле и састави заједнична сељачко-грађанска листа, да се изаберу способни, честити и радни људи који ће обезбиједити просперитет општине, нијесу ни овога пута уродили плодом.⁵

У Историјском архиву Будве нема документације о трећем изборном поступку, а нијесмо ни у „Гласу Боке“ нашли податке да ли су и када избори одржани. Међутим, у Архиву се чувају акта са потписом Јока Борете као новог предсједника општине Будве, и то од јуна 1937. године. На овој дужности Јоко Борета се налазио све до капитулације Југославије. Нови предсједник је био ванстраначки одредијељен, али близак опозицији (био је пријатељ са Николом Ђурковићем) и његов избор за предсједника општине значио је и пораз радикала. То је истовремено значило и почетак јачања Удружене опозиције, која ће на наредним изборима уз пуну подршку комуниста и напредних снага и у Будви биљежити успјех. Треба истаћи да је новоизабрани предсједник Јоко Борета од првог дана јулског устанка био на страни НОБ-а и завршио рат као војни руководилац и командант мјеста у Будви.

3 ИАБ–18/37.

4 Исто.

5 Глас Боке, бр. 205, 5. XII 1936.

Редовни избори 22. новембра 1936. године нијесу спроведени ни у општини Св. Стефан. Ни ту се није могла постићи сагласност око истицања кандидата, те Срески суд у Будви није овјерио листе. Истина, политичка ситуација у овој општини се разликовала од ситуације у Будви и имала је своје специфичности. Општинска управа је била доведена до руба егзистенције. Дугогодишњи секретар општине Бранко Анзуловић у својим сјећањима каже да више мјесеци није добијао плату, иако је заједно са чаушем био једини плаћени службеник Општине.⁶ Главни извор општинских прихода био је порез, али га је мало ко плаћао. Стање се нешто побољшало почетком изградње двора „Милочер“, јер се том приликом запослило доста сељана из овога краја. Истовремено, била је то и прилина да се међу запосленим радницима–земљорадницима оснажи дјелатност Партије. Прва партијска организација у светостефанској општини формирана је 1932. године у селу Тудоровићи, гдје је радила и читаоница „Слога“. Све до провале средином 1936. године, партија је имала јак утицај у селима Тудоровићи, Куљаче и Челобрда. Хапшења и репресалије које су слиједиле након провале довели су до привременог блокирања рада партије, а то се десило баш пред изборе. Но, и поред тога, листа коју су истакли радикали није добила подршку у селима Куљаче и Тудоровићи и избори се у заказано вријеме нијесу могли спровести.

Нови избори у општини Св. Стефан заказани су истовремено када и у општини будванској 21. фебруара 1937. године. Из прилога објављених у „Гласу Боке“⁷ сазнајемо да је у току предизборне кампање вођена борба између представника радикала и опозиције и да су истицани кандидати и једне и друге стране. Пошто радикална странка није могла добити подршку за истицање својих кандидата, морало се ићи на компромис са опозицијом и усаглашен је став да се на листи „Паштровског споразума“ истакне кандидат Лазо И. Митровић, угледни грађанин који није био страначки предидијељен (био је добровољац у српској војсци и носилац Обилића медаље). Као родољуба Италијани су га стријељали 1941. године. На спроведеним изборима од 241 бирача за листу споразума гласало је 70 бирача или 29%.

Велики утицај на рад партијске организације и на ширење комунистичких идеја у овој општини имали су Вукица и Стефан Митровић (који су рођени у Св. Стефану), а често је ту долазио и Светозар Вукмановић Темпо, који је и обновио рад Партије после провале.

Јединствен примјер континуитета револуционарне борбе од формирања Комунистичке партије Југославије имамо у општини Петровац на мору. Формирањем „Црвене комуне“, прве комунистичке општине на Јадрану 1920–1921, ударени су темељи комунистичким и напредним идејама у овој општини које ни у најтежим тренуцима предратне диктатуре и у читавом периоду народноослободилачког рата и послјератне изградње нијесу довођене у питање.

6 Сјећање Бранка Анзуловића, ИАБ.

7 Глас Боке, бр. 214, 20. II 1937; бр. 215.

Потврду овим ставовима налазимо и у општинским изборима, који су у општини петровачкој одржани 22. новембра 1936. године.

Почетком 1935. године на терену ове општине формиране су три партијске ћелије, и то у Петровцу, Буљарици и Режевићима. Дошло је и до формирања Мјесног комитета КПЈ за Петровац за који је била везана и партијска ћелија из Св. Стефана. Марко Греговић је био секретар комитета, а чланови Душан Медин, Андрија Љубиша, Лука Ђурашевић и Иво Анђус. Провала у Партији, која је обухватила и партијску организацију у Петровцу 1936. године, довела је до хапшења свих њених чланова, осим Лаза Драшковића који се одметнуо у шуму. Хапшења, мучења и суђење комунистима нијесу поколебала симпатизере и приврженине комунистичких идеја да се организују и одупру покушајима гушења комунизма у Петровцу и настојањима да радикали, побједом на општинским изборима, преузму власт у овој Комуни.

У јекну предизборне активности „Глас Боке“ је у више наврата пратио догађаје у овој општини. Тако у броју од 24. октобра 1936. године, у прилогу под насловом „Губања у општинама“, пише: „У двијема општинама среза Барског, које су некад припадале нашем срезу, тј. Петровцу и Спичу, ради се на постављању опозиционих листа. Јављају нам да те листе већ имају изглед у успјех, ако – а пишу нам – закон буде примењиван према свакоме једнако.“⁸ Неколико дана касније „Глас Боке“ извјештава да Удружена опозиција живо ради у Петровцу и Спичу, гдје је одржавао састанке Никола Ђоновић. У Петровцу је носилац листе Саво Вуковић са великим изгледима на побједу. Наводе се подаци да је и на претходним парламентарним изборима у овој општини побједила опозиција.⁹ У оквиру рубрике „Политички живот“, „Глас Боке“ у броју од 7. 11. 1936. пише да је 3. новембра потврђена листа „Грађанског споразума“ у Петровцу са носиоцем Савом Вуковићем. Истовремено се саопштава да су „опозициони редови јаки и поред тога што их се настоји пореметити са извјесне стране“.

Карактеристична је вијест објављена дан уочи избора: „Из Петровца и Спича (срез Барски) стижу нам вијести, које из ванредакцијских разлога не можемо објавити. Води се борба“.¹⁰

У „Гласу Боке“ саопштени су и резултати избора одржаних 22. новембра 1936. године у Петровцу. „У Паштровској општини Саво Вуковић (листа грађанског споразума) добио је 151 глас, а Лука Вукотић (ЈРЗ) 117“. Коментаришући резултате избора, редакција листа констатује „да је изборима у Петровцу придата нарочита важност, на дан избора тамо су боравили срески начелник, два полицијска писара и народни посланик Чејовић“.¹¹

Резимирајући резултате избора 1936. године у општинама Будви, Св. Стефану и Петровцу може се констатовати да је владајућа радикална

8 Глас Боке, 24. X 1936.

9 Глас Боке, 31. X 1936.

10 Глас Боке, 21. XI 1936.

11 Глас Боке бр. 204, 28. XI 1936.

странка доживјела пуни пораз. У Будви и Св. Стефану избори нијесу одржани у заказано вријеме, јер кандидати владајуће странке нијесу добили подршку. Компромис је нађен истицањем ванстраначки опредељењених личности које су уживале углед код народа. У Петровцу је опозиција победила и за предсједника општине изабран је Саво Вуковић, предсједник прве комунистичке општине на Јадрану.

Сва три изабрана предсједника потврдила су своје родољубље и напредна опредељења у народноослободилачкој борби. Вуковић и Митровић за нашу борбу дали су и живот.